

ОШЛОВЧИ ТОТИМ(СУМАХ) КИМЁВИЙ ТАРКИБИ ВА ҲАЛҚ ТАБОБАТИДА ҚЎЛЛАНИЛИШИ

И.Р.Асқаров

Ўзбекистон “Табобат” Академияси раиси, кимё фанлари доктори, профессор.

Б.Г.Жуманова

ФЖСТИ“Ҳалқ табобати ва фармакалогия” кафедраси уқитувчи

Аннотация: Уибумаколада Ўзбекистонда учрайдиган Тотим(Сумах) ўсимлигини морфологияси, кимёвий таркиби ,фармакологияси ва ҳалқ табобатида ишлатилиши тўғрисида сўз юритилган.

Калит сўзлар: сумах, сирка дараҳти, танин, антиоксидант, сафро секрецияси, билирубин, қанд касаллиги, ме’да шираси

ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ СУМАХА И ЕГО ПРИМЕНЕНИЕ В НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ

Аннотация: В данной статье рассматриваются морфология, химический состав, фармакология и народная медицина растения сумах, встречающегося в Узбекистане.

Ключевые слова: сумах, уксусное дерево, танин, антиоксидант, желчеотделение, билирубин, сахарный диабет, желудочный сок.

CHEMICAL COMPOSITION OF SUMAH AND ITS USE IN FOLK MEDICINE

Abstract: This article discusses the morphology, chemical composition, pharmacology and folk medicine of the Sumach plant found in Uzbekistan

Key words: sumah, vinegar tree, tannin, antioxidant, bile secretion, bilirubin, diabetes, gastric juice

Биз биламизки Ўзбекистоннинг ўсимлик дунёси жуда ҳам ҳилма ҳилдир. Мафтункор она табиатимизда учрайдиган кўплаб ўсимликлар ўзининг ноёблиги, енг асосийси шифобаҳш ҳусусиятларга эга эканлиги билан алоҳида қийматга эга. Шундай шифобаҳш ўсимликлардан бири бу Сумах (Тотим)дир. Сумак номи арабийча суммақ сўзидан келиб чиққан бўлиб, тўқ қизил деган ма’нони билдиради. Сумах зираворларидан фойдаланишнинг минг йиллик тарихи қадимги Суря ва Эронга бориб тақалади.

Тотим(Сумах)-Рхус сориариа.Л,(Сумах дубильный). Тотим пистадошлар-Анасадиасеае оиласига мансуб. Кичикроқ дараҳт ёки 1-3м бўладиган бута сингари учратиш мумкин. Ўсимлик танаси ва кўп йиллик шохлари тўқ жигарранг тусда. Барглари тоқ пациентон мураккаб, 4-8 жуфт чўзиқ-тухумсимон, четлари йирик аррасимон қиррали барглардан ташкил топкан. Гуллари бир жинсли, майда, кўримсиз,

беш бўлакли,яшил-оқ тусда. Рўваксимон тўпгулда жойлашган. Меваси-кизил ранга,шарсимон,майда данакли мева. Тотим июн-июл ойларида гуллайди, меваси сентябр-октябр ойларида пишиб етилади

Тотим(Сумаҳ) ўсимлиги асосан Ўсимлик

Кавказ,Крим,Туркманистон,Тожикистон ва Ўзбекистоннинг қуруқ тошлоқ ва охакли тоғ қияларида.1000 м баландликдаги тоғларда ва 1800м

баландликдаги Помир тоғларининг асосан жанубий ён бағирларида ўсади,чунки,ўсимлигимиз ёруғсевар ўсимликлар қаторига киради.Сумаҳ ҳароратга чидамли бўлиб -20 С совуққа бардош беради.

Тотим(Сумаҳ)нинг кимёвий таркиби айниқса фойдали микро ва макро элементларга ва қўшимча биафаол моддаларга жуда ҳам бой. Витаминалардан

- А – 0,7 мкг;
- Б1 – 1,15 мг;
- Б2 – 1,3 мг;
- Б5 – 3,7 мг;
- Б6 – 1,5 мг;
- Б9 – 0,28 мкг;

- С – 69,1 мг;
- Д – 0,011 мкг;
- Э – 15 мг;
- К – 0,08 мкг;
- ПП – 15 мг.

Минераллардан

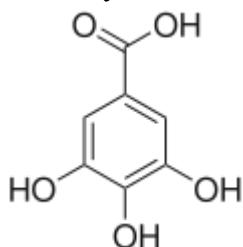
- калий - 1807 мг;
- калций - 987 мг;
- натрий - 948 мг;
- магний – 276 мг;
- олтингугурт – 1000 мг;
- фосфор – 852 мг;
- темир - 13,7 мг;
- мис – 0,8 мкг;
- синк – 9,7 мг;
- селен - 0,04 мкг;
- фторид – 3 мкг.

Биалогик фаол моддалардан

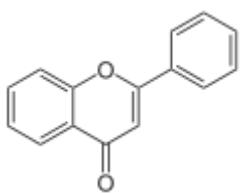
бета-каротин;

- ниацин;
- моно-, дисахаридлар;
- тўйинган ёғ кислоталари;
- Омега-3,6 ёғ кислоталари

Сумаҳнинг асосий фаол моддаси танин хиссобланади. Структура элементи:

Галлат кислота

Флавон

Танинлар икки синфга бўлинади:

гидролизланадиган танинлар - кўп атомли спирт, масалан, глюкоза билан ҳосил бўлган, гидроксил гурухлари галлик кислота ёки тегишли бирикмалар билан қисман ёки тўлиқ эстерификацияланган;

конденсацияланган танинлар - фенолик бирикмалар, масалан, катехинларнинг конденсацияси натижасида ҳосил бўлади.

Барглари таркибида 25-33% ошловчи модда ташкил қиласди бундан 10-20.9% танин хиссобига тўғри келади. Бундан ташқари 4.8%гача галлат кислотаси, флавоноидлар, ефир мойлари, 112 мг С витамини, бўёқ ва бошқа моддалардан ташкил топкан. Сумаҳ барги асосий танин манбайи хиссобланади.

Тотим(Сумаҳ) ўсимлигидан ҳалқ табобатида жуда кўплаб касалликларни даволаш ва олдини олишда фойдаланиб келинган. У ўзининг яллигланишга қарши ва замбруғларга қарши хусусиятлари билан машҳур, тананинг қаришини олдини олади ва ноёб антиоксидантлик хусусиятга эга. У витамин С ва омега-3, оқсиллар, аминокислоталар ва инсон саломатлиги учун муҳим микроэлементларга - калий, калций, магний ва фосфорга бой. Сумаҳ антисептик хусусиятга эга ва кўпинча овқат ҳазм қилиш учун восита сифатида ишлатилади. Тиббий мақсадларда у антиоксидант ролини ўйнайди, организмни кераксиз заарли моддалардан ҳолос қиласди. Бундан ташқари, бу зираворлар диабет билан оғриган одамнинг ҳолатига фойдали таъсир кўрсатади.

Сумаҳ организмга фойдаси ошқозон-ичак трактига фойдали таъсир кўрсатади, овқат ҳазм қилиш жараёнини рағбатлантиради, сийдик пуфаги касалликларининг олдини олиш ва даволашда ёрдам беради, яллигланиш жараёнини энгиллаштиради, энгил яллигланишга қарши таъсирга эга, қон айланишини нормаллаштиради. Сумаҳ антисептик ва иммуномодуляцион таъсирга эга зиравордир. Ушбу маҳсулот эркак ва аёлнинг репродуктив тизимиға ҳам фойдали таъсир кўрсатади. Сумаҳ анъанавий тиббиёт рецепторларида систит ва сийдик тизимининг бошқа касалликларига қарши воситаларни тайёрлаш учун ишлатилади.

Ўсимлик таркибидаги танин моддаси бор. Танин буруштирувчи, антисептик ва яллигланишга қарши восита сипатида фойдаланилади. Сумаҳ ўсимлигини тиббиётда баргларидан ва меваларидан қадимдан фойдаланиб келинган. Сумаҳ ҳалқ тилида сирка дараҳти деб ҳам номланади. Сумаҳ ўсимлигини оғриқ қолдирувчи, яллигланишга қарши ва ҳондропротектор хусусиятлари бор. Сумаҳ меваси ва уруғларида эса ме’да-ичак фаолиятларини яҳшилашда, ўт ва сафро ҳайдаш, жигар фаолиятларини яҳшилаш ва замбруғ касалликларини даволашда фойдаланилади. Сумаҳ мевалари оғиз орқали қабул қилинганда ошқозон ва йўғон ичакларга қувват беради. Ошқозонга о”т оқишини тўхтатади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки Тотим(Сумаҳ) ўсимлигини фойдали хусусиятлари жуда кўп. Ҳалқимиз қадимдан сумахни зиравор сифатида ишлатиб келган. Тотим(Сумаҳ)ни кимёвий таркибини ўрганиш давомида унинг таркибида жуда кўп макро ва микро элементлар(50%), ошловчи моддалар (25-33%), галлат кислотаси(4,8%), 115мг аскорбин кислотаси, биоген моддалар(20%) ва танин алкалойди (20%) борлигини ўрганиб чиқдик. Тотим(Сумаҳ)ни кимёвий таркибида кўп миқдорда аскорбин кислотаси ва танин алкалойди борлиги сабабли Тотим(Сумаҳ)

ўсимлигидан иммунитет оширувчи ва нафас йўллари касалликларни даволовчи, яллиғланичга қарши озиқ-овқат қўшилмаларини ишлаб чиқариш ва амалётга ишлатиш тавсия этилади. Тотим(Сумах)ни ҳалқ табобатида ҳам замонавий тиббиётда ҳам жуда кўплаб касалликларда ишлатиш мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

- 1.И.Аскаров. Табобат қомуси. Тошкент. Мумтоз сўз. 2019.
2. Профессор И. Р .Аскаров. Табобат Қомуси.
3. Профессор.И.Р.Аскаров.Далилларга асосланган ҳалқ табобати усуллари.
4. Профессор.И.Р.Аскаров. Фитотерапия
- 5 Қаюмов А.Қ., Бердиев Э.Т., Ҳамроев Ҳ.Ф., Турдиев С.А.Дендрология-тошкент, “Фан ва технологиялар”, 2015
6. Ҳ.Холматов У Ахмедов Фармакогнозия 1997й
7. Губанов И.А. Лекарственные растения, Москва,1993
- 8 Ибрагимов А.Й. Доривор ва зиравор ўсимликлар. Тошкент, 2005й
- 9 Ҳ.Т.Аvezov. З.А.Сулаймонова. Биофаол моддалар кимёси фанидан лаборатория машғулотлари. Бухоро 2021.
- 10.Лагерь А.А. Фитотерапия - Красноярск. Изд-во Красноярского университета, 1988.
11. Б.С.Исломов. М.А.Ҳасанов. Ўсимликлар интродуксияси. Самарқанд 2022.161 б.
12. Абдуллаева, Г.М. Махсудова, Т.Е. Усманова “Фаргона шаҳар инфраструктурасида ўсимликларнинг тутган ўрни ва роли” Просеедингс оғ Интернатионал Конференсе он Модерн – 2023
13. Абдуллаева, М. Т., & Усманова, Т. Э. (2022). Фундаменталс оғ орнаментал плант протестион. Эурасиан Жоурнал оғ Академис Ресеарч, 2(1), 104-104.
- 14.https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=hKvs_GgAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=hKvs_GgAAAAJ:WF5omc3nYNoC
- 15.https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=hKvs_GgAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=hKvs_GgAAAAJ:eQOLeE2rZwMC